

УДК 69.057:658.513.4

DOI: 10.30838/J.BPSACEA.2312.280420.91.625

КРИМСЬКОТАТАРСЬКИЙ ОРНАМЕНТ І ДЕКОРАТИВНЕ ОЗДОБЛЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО ЖИТЛА

СЕЙТАСАНОВ Е. Р., *аспір.*

Кафедра теорії, історії архітектури та синтезу мистецтв, Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури, Вознесенський узвіз, 20, 02000, Київ, Україна, тел. +38 (099) 240-13-82, e-mail: edemseitasanov@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8864-2555

Анотація. *Постановка проблеми.* Проведено короткий огляд кримськотатарського орнаменту і декоративного оздоблення елементів кримськотатарського житла в XVIII–XIX ст. у гірських, передгірних і степових районах Криму. Здійснено аналіз семиотичного значення кольору і форм різних елементів орнаменту в архітектурі кримськотатарського житла. Виявлено символічне значення кольору і традиційних образотворчих мотивів в орнаментах. Протягом ряду епох складна еволюція етнокультурних традицій, що мають у своїй основі найдавніші пласти історії культури, знаходить відображення в архітектурі кримських татар. Не останнє місце займають питання кримськотатарського орнаменту і декоративного оздоблення елементів кримськотатарського житла в XVIII–XIX ст. в гірських, передгірних і степових районах Криму. Одна зі складових ознак композиційної організації кримськотатарського житла згаданого періоду – це система застосування орнаменту і декоративного оздоблення елементів житла у планувальній організації. *Мета роботи* – визначення кримськотатарського орнаменту і декоративного оздоблення елементів кримськотатарського житла в XVIII–XIX ст. в системі урахування геометричних передумов, закономірностей та особливостей розвитку стилістичних та композиційних рішень у кримськотатарській архітектурі, виявлення їх значення для формування архітектури у Криму в XX столітті. *Висновки.* Дослідження кримськотатарського орнаменту і декоративного оздоблення елементів кримськотатарського житла в XVIII–XIX ст. в гірських, передгірних і степових районах Криму дозволило: 1) з'ясувати значення кримськотатарського орнаменту і декоративного оздоблення елементів житла у системі урахування геометричності передумов, закономірностей та особливо розвитку стилістичних та композиційних рішень у кримськотатарській архітектурі, виявлення їх значення для формування архітектури у Криму у XX ст.; 2) довести, що становлення і розвиток кримськотатарської архітектури нерозривно пов'язані з культурою оформлення інтер'єру, яка включає в себе повноцінний синтез усіх видів декоративно-прикладного мистецтва. Особливу роль у декоративному оздобленні елементів кримськотатарського житла відіграють керамічні вироби; 3) встановити понад декілька сотень оригінальних орнаментів і стилетворчих елементів декоративного оздоблення кримськотатарського житла.

Ключові слова: *кримськотатарське житло; кримськотатарський орнамент; декоративне оздоблення елементів кримськотатарського житла*

КРЫМСКОТАТАРСКИЙ ОРНАМЕНТ И ДЕКОРАТИВНАЯ ОТДЕЛКА ЭЛЕМЕНТОВ КРЫМСКОТАТАРСКОГО ЖИЛИЩА

СЕЙТАСАНОВ Э. Р., *аспір.*

Кафедра теории, истории архитектуры и синтеза искусств, Национальная академия изобразительного искусства и архитектуры, Вознесенский спуск, 20, 02000, Киев, Украина, тел. +38 (099) 240-13-82, e-mail: edemseitasanov@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8864-2555

Аннотация. *Постановка проблемы.* Проведен краткий обзор крымскотатарского орнамента и декоративной отделки элементов крымскотатарского жилища в XVIII–XIX вв. в горных, предгорных и степных районах Крыма. Выполнен анализ семиотического значения цвета и форм различных элементов орнамента в архитектуре крымско-татарского жилища. Выведено символическое значение цвета и традиционных изобразительных мотивов в орнаментах. На протяжении ряда эпох сложная эволюция этнокультурных традиций, имеющих в своей основе древние пласты истории культуры, находит отражение в архитектуре крымских татар. Не последнее место занимают вопросы крымско-татарского орнамента и декоративной отделки элементов крымскотатарского жилища в XVIII–XIX вв. в горных, предгорных и степных районах Крыма. Одной из составляющих композиционной организации крымскотатарского жилища этого периода Крыма является система применения орнамента и декоративной отделки элементов жилища в его планировке.

Цель работы - определение крымскотатарского орнамента и декоративной отделки элементов жилища в XVIII–XIX вв. в системе учета геометрических предпосылок, закономерностей и особенностей развития стилистических и композиционных решений в крымскотатарской архитектуре, выявление их значения для формирования архитектуры в Крыму в XX в. **Выводы.** Исследование крымскотатарского орнамента и декоративной отделки элементов крымскотатарского жилища в XVIII–XIX вв. в горных, предгорных и степных районах Крыма позволило: 1) определить значение крымскотатарского орнамента и декоративной отделки элементов жилища в XVIII–XIX вв. в системе учета геометрических предпосылок, закономерностей и особенностей развития стилистических и композиционных решений в крымскотатарской архитектуре, выявить их значение для формирования архитектуры в Крыму в XX в.; 2) доказать, что становление и развитие крымскотатарской архитектуры неразрывно связаны с культурой оформления интерьера, которая включает в себя полноценный синтез всех видов декоративно-прикладного искусства. Особую роль в декоративном убранстве элементов крымскотатарского жилища занимают керамические изделия; 3) установить более нескольких сотен оригинальных орнаментов и стилеобразующих элементов декоративной отделки крымскотатарского жилища.

Ключевые слова: крымскотатарское жилище; крымскотатарский орнамент; декоративная отделка элементов крымскотатарского жилища

CRIMEAN TATAR ORNAMENT AND DECORATIVE FINISHING OF THE ELEMENTS OF THE CRIMEAN TATAR HOUSING

SEITASANOV E.R., *Postgrad. Stud.*

Department of Theory, History of Architecture and Art Synthesis, National Academy of Fine Arts and Architecture, 20, Voznesenskyi Descent, 02000, Kyiv, Ukraine, tel. +38 (099) 240-13-82, e-mail: edemseitasanov@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8864-2555

Abstract. Problem statement. The article considers a brief overview of the Crimean Tatar ornament and decorative finishing of the elements of the Crimean Tatar housing in the XVIII–XIX centuries in the mountain, foothill and steppe regions of the Crimea. The analysis of the semiotic meaning of color and shapes of various elements of the ornament in the architecture of a Crimean Tatar dwelling is carried out. The symbolic meaning of color and traditional graphic motifs in the ornaments of a Crimean Tatar housing is revealed. Over a number of eras, the complex evolution of ethnocultural traditions, which are based on ancient layers of the history of culture, is reflected in the architecture of the Crimean Tatars. The issues of the Crimean Tatar ornament and decorative finishing of the elements of the Crimean Tatar housing in the XVIII–XIX centuries in the mountain, foothill and steppe regions of the Crimea are of high importance. One of the components of the compositional organization of the Crimean Tatar housing of the XVIII–XIX centuries in the mountain, foothill and steppe regions of the Crimea is a system for the application of ornament and decorative finishing of housing elements in the planning of a house. **The purpose of the article** is to specify the Crimean Tatar ornament and decorative finishing of the elements of the Crimean Tatar housing in the XVIII–XIX centuries, taking into account geometric prerequisites, patterns and features of the development of stylistic and compositional solutions in the Crimean Tatar architecture, as well as identifying their significance for the architecture development in the Crimea in the XX century in conditions of reconstruction. **Conclusions.** The study of the Crimean Tatar ornament and decorative finishing of the elements of the Crimean Tatar housing in the XVIII–XIX centuries made possible: 1) to determine the significance of the Crimean Tatar ornament and decorative finishing of the Crimean Tatar housing elements in the XVIIIth–XIXth centuries, taking into account geometric prerequisites, patterns and features of the development of stylistic and compositional solutions in the Crimean Tatar architecture, as well as identifying their significance for the architecture development in the Crimea in the XX century in conditions of reconstruction; 2) to prove that the formation and development of the Crimean Tatar architecture is inextricably linked with the culture of interior design, which includes a complete synthesis of all types of decorative and applied art. Moreover, ceramic products play a special role in the decoration of the Crimean Tatar housing; 3) to establish more than several hundred original ornaments and style-forming elements of the decorative finishing of the Crimean Tatar dwelling.

Keywords: Crimean Tatar housing; Crimean Tatar ornament; decorative finishing of the elements of the Crimean Tatar housing

Постановка проблеми. Протягом ряду найдавніші пласти історії культури, епох складна еволюція етнокультурних знаходить відображення в архітектурі традицій, що мають у своїй основі кримських татар. Не останнє місце

займають питання кримсько-татарського орнаменту і декоративного оздоблення елементів кримсько-татарського житла в XVIII–XIX ст. в гірських, передгірних і степових районах Криму.

Одна зі складових ознак композиційної організації кримсько-татарського житла XVIII–XIX ст. в гірських, передгірних і степових районах Криму – це система застосування орнаменту і декоративного оздоблення елементів житла у планувальній організації житла.

Аналіз публікацій. В результаті вивчення й аналізу попередніх досліджень з архітектури Криму виявлено, що окремі наукові та науково-популярні публікації не створюють комплексної картини розвитку кримськотатарської архітектури кінця XIX – початку XX століття. Фактологічною основою дослідження стали матеріали, отримані в результаті натурних обстежень історичної забудови Криму, вивчення архітектурних матеріалів державних сховищ (Державний архів Кримської області, Державний архів фонду Російського Державного музею мистецтва народів Сходу), спеціалізованих видань періоду 1880–1939 рр., які зберігаються у фондах наукової бібліотеки імені І. Гаспринського, джерел із фондів музеїв м. Сімферополь, Бахчисарай та приватних колекцій, публікацій у вітчизняних і зарубіжних виданнях. Серія публікацій архітектурознавців XX ст. У. Боданинського, М. Гінзбурга та Б. А. Куфтина, Ю. В. Крикуна присвячена проблемам архітектури Криму другої половини XIX – початку XX ст.

Протягом багатьох років учені досліджували тему кримськотатарського орнаменту і декоративного оздоблення елементів кримськотатарського житла, використання кераміки. Великий внесок у вивчення і розкриття цієї теми внесли В. Н. Залеська («Кераміка з поливою, люстром та іншими способами орнаментатії»), Е. А. Шмідт («Кераміка») і А. Л. Якобсон («Привізняя кераміка. Амфори і червоноглиняні лечики»). Кримсько-

татарське декоративно-прикладне мистецтво вивчали І. Заатов, народний художник України Рустем Скибін. Однак історія формування та розвитку кримсько-татарського орнаменту, керамічних традицій і декоративного оздоблення елементів кримсько-татарського житла залишилася поза увагою дослідників.

Мета дослідження – визначення кримськотатарського орнаменту і декоративного оздоблення елементів кримськотатарського житла в XVIII–XIX ст. в системі урахування геометричних передумов, закономірностей та особливостей розвитку стилістичних та композиційних рішень в кримсько-татарській архітектурі, виявлення їх значення для формування архітектури у Криму в XX ст. в умовах реконструкції.

Виклад матеріалу. Житлова забудова кримських татар формується переважно в стилі, що проявляється, перш за все, в декоративній обробці парадних фасадів будинків.

Декоративне оздоблення елементів самого кримськотатарського будинку дуже різноманітне і мальовниче. Спектр типологічних різновидів житла в межах одного природно-кліматичного регіону обмежений. Архітектурні форми в процесі еволюції видозмінюються дуже повільно, тому житлова забудова багатьох поселень одноманітна і стійка в часі. Декоративне оздоблення надає забудові неповторну індивідуальність і своєрідність, тому його слід розглядати як невід'ємну складову кримськотатарського будинку.

Декор будинку передає аромат епохи, відображає естетичні ідеали, думи і сподівання народу на тому чи іншому історичному етапі.

Кримськотатарський орнамент має свою знакову систему і символіку, пов'язану з звичаями, релігією, культурними традиціями. Так, наприклад, мотив дерева вважається своєрідним родовим гербом – амулетом, знаком миру і цілісності, щастя і процвітання сім'ї [1, с. 249].

Символ – одне з найбільш багатозначних слів у системі семиотичних наук. Будь-яка культура, яка описувала будь-який семиотичний об'єкт, буде відчувати свою неповноту, якщо не дасть свого тлумачення символу. Символ обов'язково має на увазі зв'язок із якоюсь ідеєю, яка наповнена цінним культурним змістом і є важливим механізмом пам'яті культури, що дуже цінно [14]. Актуальність дослідження символу як основи орнаментальної композиції безпосередньо пов'язана з розвитком у Криму декоративного мистецтва.

Рис. 1. Фотографії 2012 р. Bahcesaray Sehri

Основними кольорами, використаними в різних елементах орнаменту в архітектурі кримськотатарського житла, були зелений, жовтий, червоний і блакитний [15]. Білий колір був у кримськотатарській традиції символом чистоти, світла і правди. Жовтий вважається другим основним кольором після білого, це символ сонця, радості і світла. Третій основний колір – червоний, символ родючості, уособлює собою вогонь, сонце, це ознака краси, сильних емоцій і життя. Зелений колір асоціюється у кримських татар з райськими красотами і дарами; ось як про нього сказано в Корані: «У будь-якому місці, куди не подивишся, в раю велике блаженство і велика влада Аллаха. Вони вбрані в одяг із зеленого тонкого шовку і щільного атласу» [Коран, 76: 20-21]. Синій колір був символом неба і повітря, символом спокою [15].

Символіці кольору надавалося велике значення. Червоний колір, за повір'ям, відганяв злих духів. Синій був символом небесного простору, повітря в традиціях усіх автохтонних народів Криму. Словосполучення «Кек Тен'ґрі» означає «Бог небесний», синій колір – «кек» уособлював Бога. У зв'язку з цим особливо шанувалися сині і блакитні кольори. Зелений, що вважається в ісламі символом Пророка Магомета, міг бути присутнім як особливий знак в елементах кримськотатарського орнаменту. Білий колір був символом чистоти. Жовтий (золотий) був символом ще і багатства і

благополуччя, а також духовної і фізичної чистоти [15].

Сюжетна композиція орнаментів, розташованих у стрілчастих арочних вікнах, віконних і дверних отворах традиційна для кримськотатарського мистецтва і являє собою вазони з квітами, які являють собою один із варіантів зображення Дерева життя. Дерево життя, інакше зване райським деревом, трактується як уособлення двох аспектів: як частина райського життя, обіцяного праведникам, а також символізує родючість, рід, спадкоємність поколінь через мудрість релігійних навчань і слідування традиціям. Коріння означає витоки, прабатьків, стовбур – стрижень роду, гілки, що відходять від нього, – окремих представників роду [15].

Кримськотатарський орнамент можна поділити на два основні підвиди: рослинний – візерунок із кучерявих стебел, пагонів, з різноманітними листям і квітами, і геометричний, що складається з елементів у вигляді квадратів, ромбів, трикутників, кіл, зірок тощо. Такі візерунки завжди строго розраховані, виміряні, варіанти їх композиції нескінченні і практично невичерпні.

Середньовічні художники Криму всю увагу зосередили на декоративній орнаментиці, заснованій на складних, часом чисто математичних побудовах. У кримськотатарській орнаментиці часто можна зустріти так звані епіграфічні вставки, що становлять короткі написи, вислови, прислів'я й афоризми зі священних книг і висловлювань мудреців. Унікальне мистецтво орнаменту і каліграфії – це злиття візантійської і перської орнаментики [9].

В основному в кримськотатарському орнаменті використовується два візерунки – геометричний «*gırix*» і фітоморфний – «*islımi*». Слово «*gırix*» походить від перського «вузол», він являє собою геометричний складний орнамент, отриманий багаторазовим накладенням один на одного багатокутників, а також багатокутників на коло. Виміряний

математично візерунок розцвічується безліччю фарб, причому його колірна гамма залежить тільки від фантазії художника. «*Islımi*» являє собою флористичний стиль візерунка, він володіє великою різноманітністю варіантів і часто використовується в оздобленні приміщень. Візерункова – характерна частина середньовічного кримськотатарського орнаменту (XI–XIII ст.). У цю епоху візерункова була властива всім видам мистецтва Криму, що стосувалося як архітектури, так і прикладних мистецтв [10].

Геометричний орнамент і арабеска – орнамент із рослинних форм популярні у кримських татар. Ця пластика лежить в основі європейського бароко. Одна з особливостей кримськотатарського декору – «килимова» композиція, в якій візерунок покриває всю поверхню предмета. Квітковий орнамент найчастіше складається з тюльпанів, гвоздик, троянд, плодів граната, зображених у стилізованому або природному вигляді, причому кожна квітка має своє символічне значення [5].

Тема райського саду в традиційному кримськотатарському мистецтві була широко розвинена в орнаменті. Райський сад – місце нескінченного цвітіння, вічної гармонії і досконалості, до яких прагнуть і на які заслуговують душі людей, котрі прожили праведне життя. На орнаментах XVIII ст. рай зображувався у вигляді «гори або печери з куполом на березі р. Мухіт» в оточенні небачених рослин, розташованих на кораблі, що пливе по морю [1, с. 259].

Образ Раю у вигляді нескінченної кількості варіацій квіткових мотивів зображували майстри з Бахчисарая, Білогірська та Сімферополя. Такі роботи були призначені для прикрашання інтер'єру в етнічному стилі, вони підкреслювали національний колорит і нерідко виконували функції оберегів.

Орнаменти застосовувалися різні – геометричні, епіграфічні, рослинні, зооморфні. Зображення людини було заборонене через релігійні

міркування, що в подальшому зумовило передачу людського образу в символах [14].

Символічним бачиться композиційне використання квадрата для створення образу чоловічої структури як символу опори і надійності. На противагу квадрату, символ мінливості, динамічності і витонченості жіночого начала найчастіше був укладений в коло.

Родинне дерево, зображене всередині мигдалю, символізує молоду дівчину, яка мріє про сім'ю та дітей. Деякі символи тлумачаться в різних джерелах по-різному [15].

З геометричних видів розпису частіше використовувалися ромби, кола і шестикутні зірки (Зірка Давида). Також часто використовувався вигнутий спіралеподібний орнамент. Зооморфний орнамент ніс у собі певний сенс, кожна зображена тварина щось означала. Сулюк (крим. тат. – П'явка) знак води, черепаха – символ довголіття, мудрості і сили [15].

Тема кримськотатарського орнаменту дуже велика. Оригінальних орнаментів і стилетворчих елементів понад декілька сотень. Мотиви орнаментів можна розглянути на старовинних кримськотатарських тканих рушниках, що зберігаються у фондах Російського Державного музею мистецтва народів Сходу. Орнаментальний мотив «мак'ас» (ножиці) виконує захисну функцію, служить магічним засобом захисту від різного роду неприємностей, хвороб і пристриту. Знаки орнаменту складають програму позитивного розвитку сім'ї – продовження роду, побажання багатства, сили. У підставі орнаментальної структури розташований трикутник – знак землі, основи фізичного існування. Міцне, стійке дерево кипарис, що росте з трикутника, уособлює чоловіка – главу сім'ї. Зображення граната – символ багатства і родючості, програма достатку, духовного і фізичного. Гілки з плодами і квітами – знаки росту потомства, побажання народження спадкоємців. Родове дерево уособлює програму благополуччя і процвітання всього кримськотатарського народу.

Вигнута гілка – Egri dal Qaytarma Altin nar (Золотий гранат)

*(Поклоніння – Ibadet) Yolcu – Мандрівник
Черепаха – Qapli baqa*

Рис. 2. Фото з фонду Російського Державного музею мистецтва народів Сходу. Р.Скібін

У кримськотатарському декоративному мистецтві орнамент родового дерева виконує роль програми розвитку роду і його благополуччя.

Центральна вертикаль композиції являє собою формулу сім'ї у підставі орнаментів. Трикутник символізує землю – основу існування. Глечик, зображений вище, – знак будинку, житла. Центральним мотивом усього орнаменту постає кипарис, міцне, стійке, спрямоване вгору дерево, яке означає чоловіка, главу роду. Гранат – це рух, символ жіночої родючості і багатства. Гранати, розташовані по обидва боки, – програма утворення нових сімей.

Бокові гілки з безліччю дрібних плодів – мотив «*Берекет*». Цей малюнок символізує щоденну працю, що приносить духовне і матеріальне благополуччя.

Зірки у формі квітів – астральні знаки. Вони означають чергування дня і ночі, пір року порядок у навколишньому світі.

Крим був багатий на глини. Родовища кращих за якістю глин ранньокрейдного періоду розташовані в передгір'ї. Для виготовлення керамічних виробів їх добували в районах Балаклави, Сімферополя, Білогірська, Старого Криму, Феодосії [8]. Ще в середньовічному Криму мистецтво різних ремесел перебувало на високому рівні, їх цехову організацію пов'язували з візантійською традицією. Кераміка середньовіччя вражала багатством

мотивів – сюжетних і орнаментальних. Кримськотатарська кераміка має давнє коріння і відображає давні традиції.

Рис. 3. Фото з фонду Російського Державного музею мистецтва народів Сходу. Керамічне панно з кримськотатарським орнаментом. Р. Скібін

Висновки. Дослідження кримськотатарського орнаменту і декоративного оздоблення елементів кримськотатарського житла в XVIII–XIX ст. в гірських, передгірних і степових районах Криму дозволило:

1. З'ясувати значення кримськотатарського орнаменту и декоративного оздоблення елементів кримськотатарського житла в XVIII–XIX ст. в системі урахування геометричності передумов, закономірностей та особливо розвитку стилістичних та композиційних рішень у кримськотатарській архітектурі, виявити їх роль у формуванні архітектури в Криму у XX столітті.

2. Довести, що становлення і розвиток кримськотатарської архітектури нерозривно пов'язані з культурою оформлення інтер'єру, яка включає в себе повноцінний синтез усіх видів декоративно-прикладного мистецтва. Особливу роль у декоративному оздобленні елементів кримськотатарського житла відіграють керамічні вироби.

3. Установити понад декілька сотень оригінальних орнаментів і стилетворчих елементів декоративного оздоблення кримськотатарського житла.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдулганиева М. Сакральные элементы в интерьере крымскотатарского жилища. *Голос Крыма*. 2007. С. 7.
2. Абкадыров Р. Традиционное жилище. *Очерки истории и культуры крымских татар*. 2005. 208 с.
3. Акчурина-Муфтиева Н. М. Декоративно-прикладное искусство крымских татар XV – первой половины XX вв. : монография. Симферополь : ОАО «Симферопольская городская типография». 2008. 392 с.
4. Боданинский У. Археологическое и этнографическое изучение татар в Крыму. Симферополь, 1930. 31 с.
5. Буткевич Л. М. История орнамента. Санкт-Петербург : Владос, 2008. 267 с.
6. Евгения Асан. Универсальный язык узоров. *Qasevet : историко-этнографический журнал*. № 1 (29). 2002. С. 23–29.
7. Заатов И. Крымскотатарское декоративно-прикладное искусство. Б. м. : Тарпан, 2003. 336 с.
8. Залеская В. Н. Керамика с поливой, люстром и другими способами орнаментации. РУСТРАНА. 1985. С. 8-9. URL : <http://рустрана.рф/24879> (дата обращения : 12.01.20).
9. Ивановская В. И. Исламские орнаменты. Львов : Птица, 2007. 208 с.
10. Изидинова С. Р. Об искусстве орнаментального тканья крымских татар. Севастополь : ЭКОСИ-Гидрофизика, 1995. 40 с.
11. Крикун Ю. В. Пам'ятники кримськотатарської архітектури (XIII–XX ст.). Симферополь : Таврида, 2001. 168 с.
12. Куфтин Б. А. Жилище крымских татар в связи с историей заселения полуострова. Москва : Наука, 1925. 50 с.
13. Куфтин Б. А. Южнобережные татары Крыма. Забвению не подлежит. Из истории крымскотатарской государственности и Крыма. Казань, 1992. 245 с.
14. Лотман Ю. М. Избранные статьи в трех томах. Т. 1. Статьи по семиотике и топологии культуры. Таллин: Александра, 1992. С. 191–199.
15. Символика цвета. URL : <http://www.symbolizm.ru/index.php/simvolizm-tsveta/237-colorsymbolizm/#1>. (дата обращения : 07.07.19).
16. Скибин Рустем. Орнаменты. URL: http://www.rustemskibin.com/?page_id=2375 (дата обращения : 07.07.19).
17. Талбот Р. Византийская керамика. Оксфорд, 1930. 88 с.
18. Якобсон А. Л. Крым в средние века. Москва : Наука, 1973. 171 с.

19. Qirimtatar dekorativ-ameli sanati (XIX–XX asir). Simferopol : SONAT, 2001. 87 c.

REFERENCES

1. Abdulganieva M. *Sakral'nye `elementy v inter'ere krymskotatarskogo zhilischa* [Sacral elements in the interior of the Crimean Tatar home]. *Golos Kryma* [Voice of the Crimea]. 2007, p. 7. (in Russian).
2. Abkadyrov R. *Tradicionnoe zhilische*. [Traditional dwelling]. *Ocherki istorii i kul'tury krymskih tatar* [Essays on the history and culture of the Crimean Tatars]. 2005, 208 p. (in Russian).
3. Akchurina-Muftieva N.M. *Dekorativno-prikladnoe iskusstvo krymskih tatar XV – pervoj poloviny XX vv. : monografiya* [Decorative and applied art of the Crimean Tatars of the XVth – first half of the XXth century: monograph]. Symferopol : OJSC "Simferopol City Printing House", 2008, 392 p. (in Russian).
4. Bodaninsky U. *Arheologicheskoe i `etnograficheskoe izuchenie tatar v Krymu* [Archeological and ethnographic study of the Tatars in the Crime. Symferopol, 1930, 31 p. (in Russian).
5. Butkevich L. M. *Istoriya ornamenta* [History of ornament]. Saint-Petersburg : Vlados, 2008, 267 p. (in Russian).
6. Eugene Asan. *Universal'nyj yazyk uzorov* [Universal pattern language]. *Qasevet : istoriko-`etnograficheskij zhurnal* [Qasevet: Historical and ethnographic journal]. No. 1 (29), 2002, pp. 23–29. (in Russian).
7. Zaatov I. *Krymskotatarskoe dekorativno-prikladnoe iskusstvo* [Crimean Tatar decorative and applied art]. B.m. : Tarpan, 2003, 336 p. (in Russian).
8. Zaleskaya N. *Keramika s polivoj, lyustrom i drugimi sposobami ornamentacii* [Ceramics with watering, a chandelier and other methods of ornamentation]. RUSTRANA, 1985, pp. 8–9. (Accessed : 12.01.200). (in Russian).
9. Ivanovskaya V.I. *Islamskie ornamenti* [Islamic ornaments]. Lviv : Ptitsa, 2007, 208 p. (in Russian).
10. Izidinova S.R. *Ob iskusstve ornamental'nogo tkan'ya krymskih tatar* [On the art of ornamental weaving of Crimean Tatars]. Sevastopol' : `ECOSI-Hydrophysics, 1995, 40 p. (in Russian).
11. Krikun Yu.V. *Pam'yatniki krims'kotatars'koï arhitekturi (XIII–XX st.)* [Monuments of the Krimskotatar Architects (XIII–XX cent.)] Symferopol' : Tavrida, 2001, 168 p. (in Ukrainian).
12. Kuftin B.A. *Zhilische krymskih tatar v svyazi s istoriej zaseleniya poluostrova* [Dwelling of the Crimean Tatars in connection with the history of the settlement of the peninsula]. Moscow : Nauka, 1925, 50 p. (in Russian).
13. Kuftin B.A. *Yuzhnoberezhnye tatory Kryma. Zabveniyu ne podlezhit. Iz istorii krymskotatarskoj gosudarstvennasti i Kryma* [South-coastal Tatars of Crimea. Not subject to oblivion (From the history of the Crimean Tatar state-donation and Crimea)]. Kazan', 1992, 245 p. (in Russian).
14. Lotman Yu.M. *Izbrannye stat'i v treh tomah. T. 1. Stat'i po semiotike i topologii kul'tury* [Selected articles in three volumes. Vol. 1. Articles on semiotics and topology of culture]. Tallinn : Alexandra, 1992, pp. 191–199. (in Russian).
15. *Simvolika cveta* [Symbolism of color]. (Accessed : 07.07.19). (in Russian).
16. Rustem Skibin. *Ornamenti* [Ornaments]. (Accessed : 07.07.19). (in Russian).
17. Talbot R. *Vizantijskaya keramika* [Byzantine ceramics]. Oxfod, 1930, 88 p. (in Russian).
18. Jacobson A.L. *Krym v srednie veka* [Crimea in the Middle Ages]. Moscow : Science, 1973, 171 p. (in Russian).
19. Qirimtatar dekorativ-ameli sanati (XIX–XX asir). Symferopol' : SONAT, 2001, 87 p. (in Uzbek).

Надійшла до редакції: 05.03.2020.